

De klassenvergadering.

Een bijdrage aan de realisatie en nieuwe kerndoelen Nederlands en burgerschap.

Jimke Nicolai

Levend taalonderwijs is bekend door de publicaties *Dat's andere taal* en *DAT plus*.¹ Veel vernieuwingsscholen maken gebruik van deze uitgaven om daarmee hun taalonderwijs te ontwerpen en te verantwoorden. Nu de roep om meer tot de essentie komen in je onderwijs (meer aandacht voor rekenen en taal dus) steeds harder klinkt, is het voor scholen de uitgelezen kans om daarbij de 23 leerlijnen van Levend taalonderwijs uit *DAT plus* toe te passen. Met levend taalonderwijs hoef je namelijk niet in te leveren op je pedagogisch onderwijskundig concept. Het is tegelijkertijd wel een effectieve manier om overladenheid van je programmering te voorkomen. De leerlijnen voor levend taalonderwijs integreren niet alleen lezen, schrijven, spreken, luisteren en taalbeschouwing, maar gaan tegelijk ook over andere vakgebieden zoals Engels, wereldoriëntatie, sociaal emotionele vorming, creativiteit, drama, kunst en cultuur en over: burgerschapsvorming. Bij de laatste, burgerschapsvorming, wordt in dit artikel langer stilgestaan, omdat er nieuwe kerndoelen (in concept) zijn geformuleerd voor dit vakgebied.

In *DAT plus* wordt voor spreken en luisteren onder andere de leerlijn vergaderen uitgewerkt. Deze leerlijn baseert zich op de freinettechniek van de klassenvergadering. Kinderen hebben in hun groep meer keren per week tijd en gelegenheid om opmerkingen, complimenten en voorstellen over alles wat er in en om de klas gebeurt te bespreken. Ze hebben daarvoor op een in het oog springende plek in de klas een vergaderbox of prikbordje te staan waarop ze hun briefjes met bespreekpunten kunnen hechten. In een geordende structuur worden die punten in de vergader(kr)ing behandeld. Dat leren en oefenen de kinderen. Hoe je dat doet staat in de leerlijn vergaderen in *DAT plus*, gefaseerd beschreven. In verschillende publicaties² is de werkwijze uitgebreid uitgewerkt.

Er is door SLO afgelopen jaren in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap intensief gewerkt aan het formuleren van nieuwe kerndoelen. Voor Nederlands zijn deze in september 2023 gepubliceerd. Vooraf is het belangrijk uit de brochure met nieuwe kerndoelen het pleidooi voor samenhang ter harte te nemen. Een paar citaten uit de brochure Conceptkerndoelen Nederlands (en rekenen en wiskunde)³:

'Lees-, luister-, kijk-, schrijf-, spreek- en gespreksvaardigheid hebben wezenlijke overeenkomsten en ontwikkelen zich in samenhang met elkaar.' (Prenger, J., 2023, p. 9)

'Om de taalcompetentie in het Nederlands te ontwikkelen, zijn tegelijkertijd kennis, vaardigheden en houdingen uit andere leergebieden dan de talen nodig' (Prenger, J., 2023, p. 10)

¹ Broersma, R., e.a., (2005) *Dat's andere taal, bouwstenen voor levend taalonderwijs*.

Broersma, R., Velthausz F., (2012) *DATplus extra bouwstenen voor levend taalonderwijs*.

² Goedknecht, J., Nicolai, J., (2014) *Mee eens! De Klassenvergadering als proeftuin voor burgerschap*.

Broersma, R., Nicolai, J. e.a., (2007) *Dat geeft de burger moed Burgerschapsvorming, op weg naar een democratische school*.

³ Prenger, J., e.a. (2023) *Conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde*.

Samenhang en integratie is (en was) een must. De auteurs van *Dat's Andere Taal* en *DAT plus* wisten dat al en bevochten in 2013 hun gelijk bij de inspectie, hetgeen ertoe leidde dat scholen gelegitimeerd met de leerlijnen aan de slag konden.

Naast de ontwikkeling van nieuwe kerndoelen voor Nederlands en rekenen en wiskunde wordt er door SLO ook gewerkt aan nieuwe kerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid. Dat heeft geleid tot een publicatie in maart 2024⁴. Hoewel ook interessant, blijft digitale geletterdheid in dit artikel even buiten beschouwing en wordt hier gefocust op burgerschap. Er wordt uit een ander vaatje getapt dan voorheen: burgerschap is een serieus vakgebied voor het onderwijs. Er worden 3 domeinen onderkend: Schoolcultuur, Samenleving en democratie en als derde domein Maatschappelijke vraagstukken. Het hele vakgebied omvat in totaal 6 kerndoelen.

Ook voor burgerschapsonderwijs wordt door de auteurs van de nieuwe kerndoelen gepleit voor samenhang en integratie. *'Burgerschapsonderwijs speelt zich bij uitstek af op het snijvlak van leergebieden. Alle andere leergebieden bieden belangrijke kennis en vaardigheden aan voor burgerschapsonderwijs. Scholen kunnen zelf kiezen hoe de kerndoelen burgerschap een plaats krijgen in het onderwijs'*. (Kampman, 2024, p. 11)

In dit artikel wordt beschreven hoe de leerlijn *Vergaderen* uit *DAT plus* een wezenlijke invulling kan vormen voor de nieuwe doelen die gesteld worden voor Nederlands en burgerschap.

Eerst wordt daarvoor de werkwijze werken met de klassenvergadering diepgaander toegelicht, zodat ieder bekend is met deze 'techniek', die zijn oorsprong heeft in de freinetpedagogie.

In een klassenvergadering bespreken de kinderen en de leraar met elkaar het wel en wee in de klas. Ze doen dat door in de vergaderkring agendapunten te bespreken die door de kinderen (en in sommige gevallen hun leraar) zijn ingebracht. Soms komen de agendapunten uit de leerlingraad (schoolraad) van de school. Het kunnen punten zijn die gaan over het werk, de inrichting van de klas of het plein, maar ook relaties kunnen bespreekpunt zijn. Het kunnen voorstellen zijn, maar ook vragen, opmerkingen en ook klachten worden geuit. Altijd wordt er gezocht naar een oplossing. Ook worden er complimenten aan elkaar gegeven. Niet gekunsteld, maar oprecht, natuurlijk. Jeroen Tans beschrijft een citaat van John Bronkhorst, wijlen voorzitter van De Freinetbeweging, die in een keer toont hoe de democratie middels de klassenvergadering in de school geïmplementeerd wordt: *'Voor mij was een eerste ervaring met freinetonderwijs al een tijd geleden. Binnenkomend in een klas, die net een klassenvergadering hield, kreeg ik een stoel aangeboden in de kring. Verbaasd merkte ik dat Ineke (tien jaar) de vergadering leidde. Ze stelde een probleem aan de orde: een speelveldje vlak bij school ging verdwijnen. Het moest worden opgeofferd aan nieuwbouw. Dat wilden de kinderen niet. Gewend om in een traditionele rol het voortouw te mogen/moeten nemen luisterde ik om direct in actie te komen. Ik zag een oplossing en vertelde die. Ineke onderbrak me: "Jij heette toch John? Even wachten tot je aan de beurt bent ... "Zoiets had ik nog nooit meegemaakt. Na enige tijd, waarin eerst voorstellen van kinderen die hun vinger hadden opgestoken, besproken werden, zei Ineke: "John, jij had er ook een idee over?" Ik gaf mijn oplossing, denkende dat ze hier toch niet omheen konden. Er waren geen vragen. Ik was er zeker van dat mijne de beste*

⁴ Kampman, L., e.a., (2024) *Conceptkerndoelen burgerschap en digitale geletterdheid*.

was. Ineke vroeg: "Steek je vinger op: Wie is er voor het voorstel van John?" Natuurlijk stak ik mijn vinger op samen met nog één jongen. Verder niemand ... "Wie is er tegen?" vroeg Ineke. De meeste kinderen waren er tegen. "Wie heeft er geen mening?" Twee vingers. "Jammer John", zei ze, "we kiezen niet voor jouw oplossing. Het is wel duidelijk dat de meeste kinderen voor het voorstel van Gerda zijn." Konden we alle parlementariërs maar naar een freinetschool sturen, dacht ik. Wat een staaltje van efficiënte democratie rondom een probleem dat de kinderen zelf inbrengen en ook met elkaar to the point gaan aanpakken. Als dit geen voorbereiding op de samenleving is, weet ik het niet meer. Ik was verkocht ... (Broersma, R., 2007, p.76)

In een klassenvergadering zijn er voor de kinderen 4 mogelijke functies. In het voorbeeld is duidelijk dat er een voorzitter is, daarnaast is er een secretaris, die zorgt voor de aantekeningen en er zijn deelnemers. De penningmeester beheert het budget van de groep.

Niet alleen in de bovenbouw, maar ook in de middenbouw en bij de kleuters wordt er vergaderd. Er is sprake van een opbouw. In de leerlijn vergaderen wordt duidelijk gemaakt hoe kinderen telkens grotere verantwoordelijkheid krijgen in de klassenvergaderingen. Niet alles verloopt volgens de papieren fasering: er zijn ook kleutergroepen waar oudste kleuters al goed zelf hun vergaderkring kunnen organiseren. Maar ook zijn er bovenbouwgroepen waar de leraar een grote rol moet spelen om de voorzitter te helpen om de vergadering in goede banen te leiden.

Wat leren kinderen van het vergaderen?

In een serie werkkaarten in de vorm van 'brevetten'⁵ zijn de werkdoelen voor de verschillende rollen uitgewerkt. Zo werkt een deelnemer aan een vergadering aan deze doelen: luisteren naar anderen, betrokken zijn bij wat er in de kring en vergadering gebeurt, gerichte vragen beantwoorden, de lijn van de bijeenkomst volgen, doorvragen: wat, waarom, wie, wanneer, waar? En kinderen leren en oefenen uitleggen, toelichten, argumenteren. Op de werkkaarten worden de doelen voor kinderen toegelicht en geoperationaliseerd.

Hier ter illustratie⁶ een brevet voor een voorzitter:

⁵ Freinet, C., Petitcolas, J., 2019, *Brevetten en Meesterstukken*. Vertaald uit het Frans door Rouke Broersma, aangevuld met hoofdstuk hedendaagse ontwikkelingen door Jimke Nicolai.

⁶ De complete serie brevetten is te vinden op www.levendleren.nl

Vergaderen: voorzitter

Levend taal	Vergaderen		
Fase	4	Nr.	1

Meesterstuk

Ik kan een periode zelfstandig de klassenvergadering voorzitten.

Toelichting en tips

Een zelfstandige voorzitter bereidt de klassenvergadering goed voor. Hoe kun je dat doen?

Lees vooraf de voorstellen, complimenten en opmerkingen door. Overleg vooraf met de kinderen die het voorstel, het compliment of de klacht willen inbrengen in de klassenvergadering.

Zelfstandig betekent niet dat je niet overlegt. Bespreek vooraf met de secretaris en penningmeester zeker de onderwerpen waarvan je vermoedt dat het moeilijk wordt om ze te bespreken.

Vat na elk punt dat is besproken de besluiten en of conclusies samen. Check of je samenvatting juist is.

Stappen die je kunt zetten

- 1

Opening

Zit iedereen er goed bij? Begin de vergadering met een welkom en vertel hoeveel tijd er is en wat belangrijke punten zijn.
- 2

**Felicities,
complimenten**

Je geeft eerst het woord aan de persoon die de felicitatie heeft geschreven. Daarna komt er een reactie van de ontvanger. Geef ook de groep gelegenheid te reageren.
- 3

**Voorstellen,
vragen**

Na uitleg van de bedenker, vragensteller vat je het samen. Snappen we het?
Je verzamelt 'voors en tegens'. Vraag telkens om argumenten. Kan ieder zich in het uiteindelijke voorstel vinden? Stemmen? Niet doen als het niet nodig is!
- 4

**Opmerkingen,
klachten**

Je laat eerst diegene die de klacht heeft opgeschreven aan het woord. Daarna vraag je aan de persoon of personen over wie de klacht gaat of dit klopt. Je vraagt klasgenoten wat ze ervan vinden. Daarna ga je samen op zoek naar een oplossing. Vat samen!
- 5

Afsluiting

Vraag aan het eind de secretaris om de afspraken voor te lezen.
Bedank je iedereen voor het meedoen?

En een brevet voor de rol van deelnemer:

Levend taal		Vergaderen	
Fase	4	Nr.	4

Vergaderen: deelnemer

Meesterstuk

Ik kan goed meedoen tijdens een klassenvergadering.

Toelichting en tips

Je wilt goed meedoen aan de vergadering. Dat betekent dat je op de hoogte bent van de agendapunten. Lees vooraf wat er aan de orde komt. Bedenk wat de voor- en nadelen kunnen zijn van voorstellen en plannen.

Als er problemen zijn denk en doe je mee om tot een oplossing te komen. Is de oplossing haalbaar? Hoe zou het ook anders kunnen? Hoe voel je je erbij?

Breng je argumenten in om iets wel of niet te doen. Reageer inhoudelijk en probeer niet persoonlijk te zijn = wees eerlijk en open naar je klasgenootjes.

Stappen die je kunt zetten

- 1

Vooraf

Weet je welke punten allemaal aan de orde komen?
Wat zijn de voor- en nadelen van de voorstellen, plannen?
- 2

Tijdens 1

Je discuteert mee en benoemt de voor- en nadelen van plannen, voorstellen, oplossingen.
- 3

Tijdens 2

Als er problemen zijn die opgelost moeten worden probeer dan de argumenten voor de oplossingen die bedacht worden goed te volgen.
Reageer inhoudelijk en wordt niet persoonlijk = wees eerlijk en open naar je klasgenootjes.
- 4

Na afloop

Deze woorden ken je nu ook allemaal door het vergaderen: *agendapunt, argument, conclusie, hoofdelijke stemming, schriftelijke stemming.*

Brevettenwww.levendleren.nl

De nieuwe (concept) kerndoelen voor Nederlands en de klassenvergadering

Er zijn 19 nieuwe (concept) kerndoelen geformuleerd voor het leergebied Nederlands voor het primair onderwijs. Die zijn verdeeld over 4 domeinen: Overstijgend, Communicatie, Taal en Literatuur. De leerlijn vergaderen uit levend taalonderwijs heeft verbinding met alle domeinen: immers er wordt ook geschreven (kinderen noteren hun voorstellen, opmerkingen, vragen, de besluiten worden opgeschreven) gelezen (kinderen lezen deze en het gaat erom dat de 'boodschap' goed overkomt, begrepen wordt). Maar met name aan de kerndoelen 10 en 11 die gaan over *doelgericht gesprekken voeren* en *gesprekken voeren om te leren* zal met de toepassing van de vergadering expliciet worden gewerkt. Hieronder een uitwerking.

Kerndoel 10 Doelgericht gesprekken voeren		
Doel	Uitwerking	In de klassenvergadering
De leerling voert gesprekken afgestemd op doel, gesprekspartner en context		
	1 afstemmen op communicatief doel: informeren, amuseren, instrueren of overtuigen, in een herkenbare context	<i>Niet alleen voor de voorzitter, maar ook voor de deelnemers werken we gericht binnen deze betekenisvolle context aan informeren, instrueren, overtuigen. En ja... er wordt ook gelachen in de vergaderingen. Maar het gaat wel om de argumenten en de punten.</i>
	2 afstemmen op gesprekspartner: kennis en achtergrond	<i>De voorzitter bereidt zich voor op de vergadering. En als er een punt wordt ingebracht zorgt de voorzitter er voor dat alle deelnemers op de hoogte zijn van de achtergrond. 'Snappen we het allemaal?'</i>
	3 afstemmen op context: talig repertoire, toon, intonatie, volume en non-verbale communicatie	<i>Het bespreken van een compliment verloopt toch echt anders dan het oplossen van een ruzie. De deelnemers en de leider van de vergadering leren hoe ze hier mee om moeten gaan en welke procedures het meest geschikt zijn. En ... kijk nog even naar het brevet van de voorzitter voor hij begint: 'Zit iedereen er goed bij?'</i>
	4 constructief laten verlopen van on- en offline gesprekken met behulp van schrift- en gespreksconventies	<i>Voor felicitaties, voorstellen, klachten... er gelden verschillende werkwijzen. De procedures zijn de conventies. 'Niet voor je beurt spreken meester John'.</i>

Kerndoel 11 betreft *het voeren van gesprekken om te leren*. De doelzin (deze formulering is gekozen om het algemene kerndoel aan te duiden) luidt: 'De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen'. In de uitwerking van dit kerndoel staat onder andere: constructief laten verlopen van gesprekken met behulp van gespreksconventies, vragen om en antwoorden op verzoek om toelichting, verklaring of verificatie. Dat is wat de kinderen doen bij klassenvergaderingen! En de secretaris vat samen wat we hebben beargumenteerd hebben besloten. Kortom: ook voor het werken aan dit kerndoel zal de klassenvergadering veel bijdragen.

We herhalen: als er klassenvergaderingen worden gehouden in de klassen wordt er ook bijgedragen aan de realisatie van andere kerndoelen voor Nederlands (en andere vakgebieden). Die benoemen we hier niet, maar lees onderstaand voorbeeld (Goedknecht, 2014, p.30) en onderzoek hoeveel deze 'techniek' bij kan dragen aan hoogwaardig levend (taal) onderwijs:

Groep 8 heeft een discussie over het kamp van aankomende zomer. De locatie komt als eerste punt naar voren op de vergadering. Aan zee en kamperen in de Ardennen blijven over als mogelijke opties. De kinderen kunnen er niet uitkomen totdat een leerling met een compromis komt, waarom niet kamperen aan de zee? De klas is enthousiast over deze wending en stemt in. Het kamp wordt ondernemend georganiseerd. De groep heeft de route al bekeken, berekend en vergroot. En naar welke camping kunnen we? Kunnen we op de fiets, moeten we met de auto of met het openbaar vervoer? Wat zijn van elk van deze opties de voor- en nadelen? Er moet een kostenbaten analyse komen. Een groepje kinderen gaat hiervoor zorgen. De school staat op het punt om nieuwe tenten aan te schaffen. Een groepje kinderen wil graag de 'tentenmarkt' gaan verkennen. Hoe groot moeten de tenten zijn? Comfort? Duurzaamheid? Kosten? Internet en de consumentenbond worden geraadpleegd. Ze hebben ook brieven gestuurd naar Vrijbuiten en De Kampeerwinkel om te vragen of ze promotietenten kunnen krijgen voor het kamp. De kinderen zijn het erover eens dat de maaltijden, feestmaaltijden moeten worden en grotendeels op het kampeerterrein klaar te maken moeten zijn. In een volgende vergadering wordt het verzorgen van de maaltijd besproken. Een leerling komt met het voorstel om eten te laten bezorgen. Maar hoe groot is ons budget? En is dat goedkoper? Er worden argumenten voor en tegen bedacht. We kunnen met het openbaar vervoer als we niet al dat eten hoeven mee te nemen. We kunnen een ouder vragen om het te komen brengen met de auto. We houden meer tijd over voor leuke dingen als we niet hoeven te koken. Naar aanleiding van dit gesprek gaat de maaltijdgroep aan de slag om uit te zoeken wat de beste optie is. De kinderen zijn zo druk bezig met de basis van het kamp dat het daadwerkelijke kampprogramma er helemaal bij in schiet. In een volgende vergadering komt uit de 'Klasse!box' een voorstel naar voren van een timide leerling. 'Wat gaan we doen op kamp?' De voorzitter vraagt de leerling (Els) haar voorstel toe te lichten en of ze hier al ideeën over heeft. Het blijkt dat ze hier al flink over na heeft gedacht. De leerling verandert van een kalme leerling in een spraakwaterval. Andere leerlingen luisteren geboeid. Als ze uitgepraat is schieten er meteen negen vingers de lucht in. 'Mag ik samen met Els het programma bedenken?!' Er zijn veel meer kinderen die hetzelfde willen. Er wordt besloten dat Els ieder kind aanhoort en dan uiteindelijk drie groepsleden uitkiest voor de programmagroep waarbij zij de voorzitter is. De kampdatum nadert en in de voorbereiding worden alle talenten benut en ontwikkeld. Communicatie, onderzoek, techniek, budgetteren, voedselkwaliteit, geografische kennis, plannen, regels opstellen, overleggen, terugkoppelen en waarschijnlijk nog veel meer.

Advies: leg de concept kerndoelen voor Nederlands maar eens naast dit voorbeeld. Hoeveel 'vinkjes' kun je zetten?

De nieuwe (concept)kerndoelen voor Burgerschap

Het hele vakgebied omvat in totaal 6 kerndoelen die passen bij de reeds genoemde 3 domeinen schoolcultuur, samenleving en democratie, maatschappelijke vraagstukken.

We plaatsen deze kerndoelen en hun uitwerkingen in een totaaloverzicht en geven telkens met een illustratie uit de praktijk aan of en op welke wijze de klassenvergadering een bijdrage kan leveren aan de realisatie van dat doel. Soms ligt die koppeling niet voor de hand. Ook dat vermelden we in het overzicht.

Kerndoel	Uitwerking in punten	Realisatie middels klassenvergadering	Voorbeeld
SCHOOLCULTUUR de school zorgt voor een democratische cultuur	zorgen voor een veilige schoolomgeving met aandacht voor diversiteit en inclusie	+	'Wie kan mij helpen bij het maken van onze klassenkrant? Wij hebben geen computer meer'.
	aanbieden van activiteiten die de betekenis van democratische waarden laten zien	+	'Ik vind dat we hierover niet moeten stemmen. We moeten proberen het er allemaal eens over te worden'.
	stimuleren van kritische denkvaardigheden, morele en ethische oordeelsvorming en het offline en online respectvol communiceren daarover	+	'En kan de gemeenteraad dan beslissen dat onze school sluit?!'
	samen met leerlingen vormgeven van een democratische cultuur	+	'We hebben daar samen afspraken over gemaakt. Ze staan in het schriftje. En houden we ons daar aan.'
	aandacht besteden aan actualiteit en maatschappelijke vraagstukken in samenhang met verschillende leergebieden	+	'Gaan wij ook een monument uit de oorlog adopteren?'
DIVERSITEIT De leerling handelt respectvol vanuit kennis over een diverse samenleving	kennis over hoe de grondwet diversiteit in geloofs- en levensovertuiging, politieke voorkeur, afkomst, gender, seksuele oriëntatie en beperkingen beschermt	-	Dit is niet direct te koppelen aan de klassenvergadering. Wel zal ervaring met de klassenvergadering bijdragen aan dit doel.
	inschatten en bespreken van situaties die racistisch, discriminerend of stereotyperend zijn	+	Als de leerlingen met vooroordelen komen en kinderen 'grijpen niet in' dan stel jij als leraar een vraag als: Oh ja? Hoe bedoel je dat? Dat moet je toch even uitleggen!
	verkennen van en reflecteren op de eigen offline en online identiteit in relatie tot anderen	+	Tijdens de kring houd je je mond als een ander iets vertelt. Jij vindt het ook vervelend als er door jouw verhaal heen wordt gekletst.
	in gedrag rekening houden met ervaringen en perspectieven van anderen	+	Het probleem is altijd wie heeft er het eerste geschopt? De ene zegt: 'Jij begon!'. De ander: 'Niet, jij!' Ik denk dat er eens iemand moet zeggen: 'Oké. Ik heb een fout gemaakt.'
DEMOCRATISCHE WAARDEN De leerling geeft aan hoe diens handelen	kennis over de ontwikkeling en de betekenis van de democratische waarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit	-	Dit is niet direct te koppelen aan de klassenvergadering. Wel zal ervaring met de klassenvergadering bijdragen aan dit doel.
	kennis over het belang van de grondwet, kinder- en mensen-	-	Dit is niet direct te koppelen aan de klassenvergadering. Wel zal ervaring met de klassenvergadering bijdragen aan dit doel.

verbonden is met democratische waarden	rechten ter bescherming van vrijheid, gelijkheid en solidariteit		
	verkennen van de grenzen aan vrijheid, gelijkheid en solidariteit	+	In ons voorstel over het schoolplein krijgen wij wel veel ruimte maar de kleuters komen helemaal in de knel met hun skelters.
	verkennen op basis van morele en ethische perspectieven wat rechtvaardigheid en verantwoordelijk handelen betekent voor jezelf		'Ik klier wel es', geeft Richard toe. 'Maar ik heb een idee hoe ik Sylvia en Thirza na schooltijd niet meer plaag. Ik ga de klassendienst na schooltijd eerst helpen, zodat ik geen tijd meer heb om ze te plagen. Zijn jullie het daarmee eens?'
	afwegen hoe het eigen handelen effect heeft op de omgeving en het welzijn van anderen, nu en in de toekomst	+	Halen we de melk voor de pannenkoeken bij de biologische boer buiten het dorp of lopen we snel even langs de supermarkt voor de goedkope.
MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID De leerling verkent verschillende mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving	kennis over taken, rollen, rechten en plichten van burgers in de samenleving	+	Die ruziemakers moeten maar es samen een afspraak maken. Want om nu uit te gaan zoeken wie het allereerste foutje heeft gemaakt is verdorie wel heel moeilijk.
	verkennen welke middelen kunnen worden ingezet om individueel en collectief bij te dragen aan maatschappelijke veranderingen	+	Zullen we een brief aan de wethouder sturen over de auto's die veel te snel rijden?
	oriënteren op maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties	+	We gaan de volgelwachters vragen om ons te helpen bij de nestkasten in de schooltuin.
	benoemen en waarderen van de eigen bijdrage aan de samenleving in dagelijkse situaties	+	We willen dat het beeld op de rotonde blijft. Daar hebben we recht op.
	verkennen van de eigen mogelijkheden om maatschappelijke betrokkenheid vorm te geven	+	Als we een nieuwe bal kopen kan het beter geen leren bal uit Afrika zijn, want die zijn gemaakt kinderarbeid.
DEMOCRATISCHE BETROKKENHEID De leerling verkent hoe die democratisch handelen in dagelijkse situaties kan vormgeven	beschrijven hoe in een democratie macht en invloed worden uitgeoefend	+	We gaan over het voorstel stemmen. Maar dat moet wel eerlijk.
	benoemen van vormen van inspraak en besluitvorming in dagelijkse situaties	+	Het voorstel van Wil en Pim wordt door de voorzitter van de klas meegenomen naar de schoolraad. Daar zullen ze het bespreken omdat dit over de hele school gaat.
	communiceren op een respectvolle wijze	+	'Stop nou es met dat geklooi met dat touwtje', zegt Ilona, de voorzitter, die haar werk uiterst serieus neemt. 'Je leidt me af'.
	leren omgaan met de wensen en de stem van de minderheid in besluitvormingsprocessen	+	'Eigenlijk vind ik dat iedereen voor moet zijn, want dit is heel belangrijk'. Over die opmerking hebben we best lang gesproken samen.
	reflecteren op proces en uitkomsten van inspraak en besluitvorming in de schoolomgeving	+	'Het ging al veel sneller vandaag. We hadden nu veel meer tijd om te spelen, te gymmen en bij die ruzie gingen we steeds praten. Nu is het veel sneller gegaan.'
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN De leerling weegt af welke mogelijkheden die heeft om ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken te handelen	benoemen welke belangen en perspectieven een rol spelen binnen actuele, maatschappelijke en planetaire vraagstukken	+	Het is net als bij dat idee van de kleuters. Zij willen meer ruimte en wij vinden dat wij meer ruimte nodig hebben. En als je dan niet naar elkaar luistert, wordt het oorlog.
	uitdrukken van persoonlijke idealen en opvattingen	+	Ik stel voor dat we naar het natuurmuseum gaan. Daar is een hele mooie tentoonstelling over planeten.

	reflecteren hoe de eigen identiteit en waarden het handelen kunnen beïnvloeden	+	Maar wat jij vindt, dat vinden wij niet.
	verkennen welke individuele en collectieve bijdragen aan oplossingen mogelijk zijn	+	Ik vond het geweldig dat Jacobien en Jochem (de stagiaires) ons zo goed hebben geholpen bij die vreselijke speurtocht tijdens het kamp.

Alle illustraties komen uit de klassenpraktijk. En het is bij lange na niet volledig (dekkend), maar het toont wel dat de klassenvergadering een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de geformuleerde kerndoelen.

Sla je slag

Klassenvergaderingen zijn zonder veel kosten en moeite te implementeren in de school- en klaspraktijk. Om het gemakkelijk te maken is daarvoor de Klassebox ontwikkeld. Een eenvoudig gereedschap dat je in je klas kunt plaatsen en waarop de kinderen felicitaties, voorstellen, maar ook klachten en opmerkingen kwijt kunnen. Samen met de reeks brevetten en de publicaties is het een uiterst effectief middel om aan bijna alle doelen van burgerschap te werken. Natuurlijk kan er meer. En natuurlijk doe je veel meer in je school om aan die doelen te werken, maar de leerlijn vergaderen, aangevuld met de genoemde middelen leveren een betekenisvolle, natuurlijke, levende onderwijspraktijk op.

Meer vliegen

Oefenen van de democratie is belangrijk. Maar 'it is mei sizen net te dwaan', is een veelgehoord spreekwoord in onze omgeving. Geen woorden maar daden, zegt men elders. Veel pleit ervoor, in aansluiting bij opstellers van de nieuwe kerndoelen dit belangrijke vakgebied in samenhang met andere vakken en activiteiten aan de orde te stellen en op die wijze te borgen dat kinderen ervaren en oefenen hoe de democratie werkt. De klassenvergadering is een pijler onder levend taalonderwijs. Meer vliegen in één klap. Sla je slag.